

Az ismertetett vizsgálatok közül szeretném kiemelni a csoportmunka keretében végzett iskolai tanulmányi feladattal kapcsolatos átalakító kísérlet jelentőségét.

BÁBOSIK István egy elméleti pedagógiai kérdés egyik részletének tisztázására vállalkozott, a kérdés vizsgálata és kidolgozása során — mondhatnánk, hogy szinte a munka melléktermékeként — jelentős gyakorlati nevelési eredményeket is felmutatott. Ez a kísérlet egyértelműen bizonyította a *csoportmunka* keretében végzett oktató munka fokozott nevelési lehetőségeit; igazolta, hogy a tanulók együttműködése, munkában való aktivitása, munkatílusa kedvezően alakítható a csoportmunka keretében, sőt mindez fokozza a tanulók teljesítményét. Ebből következik, hogy azok a pedagógusok, akik az oktatást előtérbe helyezik azzal, hogy a tananyag feldolgozása mellett a nevelésre nem jut kellő idő, nemcsak az oktatás nevelő hatását nem érvényesítik kellőképpen, de a nevelési hatások mellőzése által az oktatás eredményességének lehetőségét is csökkentik.

A szerző kísérletei során igazolta a szovjet pszichológusok által feltárt összefüggést, hogy a személyiség megfelelő komponenseinek módosításán keresztül létrehozhatók az erkölcsi magatartásnak olyan pozitív állandó jellemzői, a személyiség olyan erkölcsi sajátosságai, amelyek ellenállnak az etikailag nem kívánatos, szituatív esetleges hatásoknak. A magatartást szabályozó determinánsok kialakult hierarchikus struktúrájának szilárd domináló tagjai azonos irányban determinálják a magatartást az azonos típusú szituációkban. Ebből következtetve megállapítja, hogy a determinánsok szilárdsága és hierarchikus kiépülése, a jellem kialakulása feleslegessé teszi a cselekedetet megelőző hosszadalmas vívódást, a *motivumok harcát*. Ezt a megállapítást azért kívánom kiemelni, mert a gyakorlatban ma is találkozunk olyan téves nézettel, mely a tudatosság irányából véghezvitt hosszas latolgatást, vívódást tartalmazó *motivumok dülő harcát* eldöntő erkölcsi cselekvést a belső szükségletből fakadó, szinte automatikus cselekvési forma értéke fölé helyezi.

A tudatosítás szerepének kísérleti vizsgálata alapján BÁBOSIK István kifejti könyvében, hogy a tudatosítás jelentős szerepet játszik a tapasztalatok feldolgozásában, értelmezésében, értékelésében, rendezésében, végső soron az erkölcsi szükségletek kialakulásában. A tanulóknak, ha nem nyújtunk segítséget a tapasztalataik feldolgozásához, értékeléséhez, lényegében lemondunk az erkölcsi nevelés tudatos irányításáról és így kockáztatjuk az erkölcsi nevelés sikerét.

A gyakorlat számára jelentős az erkölcsi magatartás hatótényezőinek ilyen elemzése, mert mint a vizsgálatok eredményeiből következik, nem elég a pedagógiai helyzetteremtés és erkölcsi szituációkban a kellő erkölcsi cselekedet gyakorlása, de a megelőző, a párhuzamos s a cselekvést követő tudatosító munkával együtt képes csak marandó pozitív átalakulást, fejlődést előidézni a személyiségben. A tudatosítás pedig csak akkor hatékony, ha a gyakorlat által előkészített talajra hullik, önmagában szintén nem elégséges az eredményes erkölcsi nevelőmunkához.

A vizsgálatok során az is igazolást nyert, hogy az erkölcsi tudatosság színvonalától függően, a tanulókat bár eltérő, de viszonylag *szilárd magatartási tendenciák* jellemzik. Vagyis a tudatosítás, a tudatosság hatásmechanizmusa nemcsak a társadalmi követelmények belső szükségletté válását, a szükségletek hierarchizálódását segíti elő, de a szükségletek erőviszonyainak tartósságát és szilárdságát is szabályozzák és ezáltal tartós magatartási rendszer kialakítását eredményezi.

A tudatosítás-tudatosság bár közvetetten, de jelentős mértékben befolyásolja a szükségleti szféra struktúrájának kialakulását, a jellem és ezen keresztül a magatartás erkölcsi minőségét befolyásolja, vagyis nélkülözhetetlen szerepet tölt be a személyiség formálásában.

A könyv zárófejezetében a szerző összegezi elméleti és kutatásmódszertani megállapításait, hangsúlyozva célkitűzése indokolt leszűkítését, hogy ugyanis az erkölcsi magatartás formálásának folyamatából csupán a hatásrendszer néhány eleme közti összefüggés analizálására vállalkozott és nem tekintette feladatának az egész erkölcsi nevelés folyamatának komplex elemzését. Szeretnénk mégis megjegyezni, hogy ez a részlet jelentős hozzájárulás az erkölcsi nevelés hatásmechanizmusának komplex kidolgozásához.

Végezetül a szerző gazdag irodalomjegyzéket közöl, mely jó tájékoztatást ad a téma iránt érdeklődő gyakorlati pedagógusok és kutatók számára.

BÍRÓ KATALIN

BUDA BÉLA, HAVAS OTTÓNÉ: A FELNÖTTKOR KÜSZÖBÉN

Budapest, 1974. Tankönyvkiadó. 300 oldal

HAVAS Ottóné és BUDA Béla, az ismert szerzők, népességünknek azt a milliós nagyságrendű korosztályát teszik vizsgálatuk tárgyává, amely a serdülő- és felnőttkor között foglal helyet. Ennek az ún. *fiatal felnőttek* népes csoportjának jelentősége korántsem csak a létszáma miatt (2,5 millió) kiemelkedő. Társadalmi szerepe már a jelenben is nagy fontosságú s a jövő távlatain-

kat tekintve ez tovább növekszik. A felnőttek társadalmától sokszor élesen elütő, gyakran szembehelyezkedő életfelfogásukkal, magatartásukkal, külső megnyilvánulásaikkal, szembetűnő öltözködései és viselkedési szokásaikkal, a közvélemény részéről éles kritikát, rendkívül szenvedélyes és nemegyszer szélsőséges ítéleteket váltanak ki.

Felelős állami és társadalmi szervek is gyakran foglalkoznak ennek a korosztálynak speciális kérdéseivel. Vizsgálják a fiatalok eszméi, politikai és szakmai fejlődését, munkába állásuk körülményeit, szociális helyzetük alakulását, kultúrálódási viszonyaikat stb. Az elemző vizsgálódásokat követően az elmúlt években is több, fontos határozat és döntés született, ezek nyomán számos nagy jelentőségű intézkedésre is sor került. (1970: az MSZMP-KB ifjúságpolitikai határozata, 1971: IV. törvény az ifjúságról.)

A fokozott törődés és gondoskodás indokolt is; következik ez társadalmunk emberközpontúságából, az ifjúságunkért érzett felelősségünk tudatából.

A figyelem és az érdeklődés korántsem a fentiekből következik csupán. Ezek a fiatalok, tehát a 18—30 életév között levők népes tábora, az iparilag fejlett országokban markáns vonásaiknál fogva a társadalomnak vitathatatlan *önálló rétegét* alkotják.

E fiatalok helyzetének, sajátos arculatának pontos vagy viszonylag megközelítő ismerete nélkül, megértésük, problémáikkal való törődés, azok optimálisan kielégítő megoldása aligha várható. Ehhez nyújt segítséget a szerzők munkája.

A könyv negyedik része (BUDA Béla tanulmánya) foglalkozik elméleti síkon a korosztály *főbb pszichológiai és szociológiai kérdéseivel*. Maga az ún. fiatal felnőttkor behatárolása is problémát okoz, mint általában probléma a személyiség pszichikai fejlődésének a periodizálása. A fejlődésnek egyes szakaszai nem kötődnek szorosan az évek számához. Az ember pszichikumát nem a biológiai tényezők alakítják, a *főszerep a környezeti, társadalmi hatásoké*. Így érthetőek meg azok a különbségek is, amelyek a fiatal felnőttekhez tartozók között észlelhetők. Ezek az eltérések alapvetően a társadalom bonyolult strukturális tagozódásából következnek. Hogy az „életkori sajátosságoknak” nevezett és a főként biológiaiilag determinálnak vélt jellegzetességek, pszichés problémák jelentős hányada mennyire társadalmi, kulturális viszonyokkal függ össze, azt a szerző pregnánsan bizonyítja a serdülőkor történeti, társadalmi vizsgálatának tanulságai-val, valamint a primitív népek gyermeknevelési tapasztalataival. A civilizált társadalmak munkamegosztása, a nagyfokú specializációt, az egyes szakmákra való felkészülés idejének növekedése késlelteti a fiatalok bekapcsolódását a termelőmunkába, az önálló, felnőtt-státus elnyerését. Ez a késleltetés ellentmondást idéz elő a biológiai érettség és a társadalmi érettség között. A bonyolult társadalmi körülmények, a családokban végbement változások, a szexuális magatartás vonatkozásában kialakult normák, a felnőttes kapcsolatformák és követelmények integrálása a serdülő személyiségét hallatlanul nehéz adaptációs feladat elé állítja.

A társadalmi mobilitás felgyorsulása, az információk nagyarányú mennyiségi megnövekedése, a családon kívüli társaskapcsolatok és a hasonló korúak egymásra gyakorolt befolyásának fokozódása, bonyolultabbá és nehezebbé teszi identitásukat. Míg az előző generációk azonosulási modellje a felnőtt, a szülő volt, az utóbbi évtizedekben ebben a vonatkozásban sajátos fordulat következett. be. A serdülők kérdéssé tették a *felnőtt-társadalom által becsült értékeket, saját fel fogást, önálló „teen-ager kultúrát”* alakítottak ki.

A fiatal felnőttkor arculatát ugyanazok a társadalmi folyamatok alakítják, amelyek a serdülőköt is formálják. A két korosztály fejlődési sajátosságai egymással szoros összefüggésben vizsgálhatók és érthetőek csak meg. Egymástól való pontos elhatárolásuk sem lehetséges. Néhány állampolgári, jogi természetű támpont (választójog, büntetőjogi felelősség, házasságkötés, munkavállalás életkorhoz kötése stb.) utal arra, hogy a 17—18 év körül új életkori szakasz kezdődik.

A fiatal felnőttkorba lépők jelentős hányada továbbtanul. Számukra, ha változott feltételek között is, továbbtart a diákéletforma, azaz nem lesznek önálló keresők. Az életpálya megválasztása nehéz döntés elé állítja a fiatalokat. Lehetőségek és vágyak összhangjának megteremtése, illetve nem mentes a konfliktusoktól sem. A döntések azonban még nem tekinthetők véglegesen lezártaknak. Maguk a fiatalok sem érzik annak. Ez a perspektíva érzése az egyik jellemzője a fiatal felnőttkornak, továbbá a fokozott törekvés az önmegvalósításra.

A képzés folyamatában, még a nagy társadalmi mobilitású szocialista országokban is, érvényesül a társadalmi rétegsztruktúra bizonyos újratermelődése, részben a családi motivációs készletek gyengése vagy hiánya, másrészt a különböző pályák megbecsültségbeli éles különbségek nivellálódása miatt is.

A felsőoktatásban részesülők körében a „teen-ager kultúrához” hasonlóan, sajátos fiatalkori kultúra alakult ki és egyre erősödik. Ennek részesei és alakítói, a felsőoktatásban növekvő számban résztvevő leányok is. Helyüket általában a tanulmányi munkában is jól megállják, mégis a végzés után mobilitási lehetőségeik még mindig kisebbek, mint a fiúké.

Napjainkban a közvélemény is kezd felfigyelni a munkába álló fiatalok nagyobb kreativitására, gyorsabb tanulási képességeire és dinamizmusára. Különösen kezdik őket szívesen alkalmazni az új, kialakulóban és fejlődőben levő termelési és tudományágakban.

A szabad idő eltöltésében általában a serdülőkori tendenciák további erősödése érvényesül. Növekszik a csoportos együttlétek, kirándulások és utazások időtartama. A tömegkommunikációs műsorok jelentősége a serdülőkhöz viszonyítva azonban csökken. A szórakozás formáját tekintve meglehetősen eltérések mutatkoznak az egyes társadalmi rétegek, valamint a tanuló és dolgozó fiatalok között. A fiatal felnőttek anyagi helyzete a régebbi időkhez viszonyítva lényegesen megjavult. Anyagi eszközeiket azonban nem a felnőtteket utánozva „státuszszimbólumok” megszerzésére fordítják, számukra a dolgok funkcionális értéke a mérvadóbb. A fiatalok kultúra kellékeit azonban anyagi áldozatok árán is igyekeznek megszerezni. Ugyancsak növekszik az élvezeti cikkei fogyasztása.

Úgy tűnik, hogy a fiatal felnőttkori problémák, legalábbis egy részük, az életkori szerep-konfliktusokban gyökereznek. A társadalmi helyzetükkel adekvát magatartásforma, a fiatal felnőttkori önálló szerep most van kialakulóban. Mint alapvető életkori szerep, nehezen egyeztethető más, hagyományosan kialakult szerepekkel, pl. házasság, család, gyermek vagy bizonyos munkaköri szerepekkel (államigazgatásban, tanári pályán stb.).

Az emberi kapcsolatokat a fiatal felnőttkorban általában az őszinteség és a közvetlenség jellemzi. Egymással egyenrangú kapcsolatokat alakítanak ki. A csoport szerepe még ebben a korban is jelentős. Központban az együttes élményszerzés, általában a gyakorlatias aktivitás, a közös akció áll. Az egyéni kitarulkozást nem tekintik illendőnek, inkább csak a véleményeiket közlik egymással. Meglehetősen türelmet, toleranciát tanúsítanak az egyéni sajátosságokkal szemben. A férfiak és a nők kapcsolatát is az egyenlőség jellemzi. A régebbi időkkel összehasonlítva, a romantikus szerelmi kapcsolatok jelentősége csökkent. A felnőttekkel szemben van némi tartózkodás. Tekintélyt csak tényleges teljesítmény és értékek alapján fogadnak el. A sexualitás vonatkozásában a kapcsolatok természetesebbek, őszintébbek és szabadabbak, mint régen. A közvélemény azonban egyes, szélsőséges esetekből általánosít és szabadossággal vádolja a fiatalokat. A vizsgálatok ezeket a feltevéseket nem erősítették meg.

A személyiség fejlődésének viszonylagos lezárulása, a régebbi generációkhoz viszonyítva, kitelődött a fiatal felnőttkorra. A személyiség identitásának integratív ereje ebben az életkorban stabilizálódik. Természetesen a személyiség kisebb-nagyobb módosulásai, változásának a lehetősége azért fennáll az egész élet folyamán.

A pszichopatológia megnyilvánulások a fiatal felnőttkorban sem gyakoribbak, mint általában más életkorokban. Előfordulhatnak azonban még ebben a korban is a serdülőkre jellemző viselkedési, neurótikus önértékelési zavarok.

A könyv első, második és harmadik része (HAVAS Ottóné munkája) a magyar fiatalokra vonatkozó legfontosabb jellemző adatokat mutatja be, ismerteti és elemzi a különböző felmérések és vizsgálatok anyagait.

Az első rész gazdag statisztikai adataiból kitűnik, hogy az ország népességének több mint ötöde (2,5 millió) a 15–30 év közötti korosztályokhoz tartozik. Az aktív kereső 5 millió főből több mint másfél millió 15 és 29 év közötti fiatal. Az 1970. évi adatok alapján tájékozódhatunk a fiatalok iskolázottságáról, részvételükről a társadalmi munkamegosztásban, elhelyezkedési és érvényesülési lehetőségeikről, kereseti viszonyaikról, továbbá megtudhatjuk, hogyan élnék a fiatalok, mennyit keresnek és mire költik a keresetüket. A fejezet végén található meg a fiatalok öngyilkosságára és bűnözésére vonatkozó adatokat.

A második rész a könyv legerjedelmesebb (120 lap), de ugyanakkor a legizgalmasabb fejezete. A Munkügyi Minisztérium 1971. évi 8000 pályakezdő fiatalra és a Központi Statisztikai Hivatal 1968. évi 2000 pályakezdő fiatalra vonatkozó vizsgálatok alapján, maguknak a fiataloknak a véleményével ismerkedhetünk meg a pályaválasztásukról, annak motívumairól, munkába lépésük körülményeiről, munkahelyükön szerzett benyomásairól és tapasztalataikról. Vallanak a megkérdezettek keresetükről, munkahelyi problémákról, tanulásról, szórakozásról, céljaikról és jövő terveikről, elképzeléseikről. A válaszok adatszerű összegezése, táblázatokba foglalva és szemléletes grafikonokon feldolgozva, kiegészítve a szerző mértéktartó következtetéseivel és meggyőző elemzéseivel, mindvégig rendkívül érdekes és igen tanulságos olvasmány. A vizsgálatok többek között azt igazolják, hogy megfelelő pályairányítással a választást sikeressé lehet tenni. Azok a fiatalok is, akik eredetileg más szakmát szerettek volna tanulni, elhelyezkedésük után a 46% nyilatkozott úgy, hogy teljesen elégedett a foglalkozásával, s 27% az elégedetlen.

A munkába lépést nagy várakozás előzi meg és mély nyomot hagy a fiatalokban. Sajnos, az alkalmazó üzemek, vállalatok erre alig vannak tekintettel. A fiatalok többsége elégedett a munkahelyével, de fejlett kritikai érzékkel figyelik és észreveszik a munkahelyi visszasságokat.

A több tudást és a tanulást általában nagyra értékeli. Legtöbben igyekeznek magukat továbbképezni. A magasabb iskolázottság pozitív hatása lemérhető a szabad idő eltöltésére, a szórakozásra, a közeletiségre, az életcélokra stb. vonatkozó kérdésekre adott válaszaikban is.

A kötet harmadik részében közölt, 14 fiatalallal készített interjú meggyőzően bizonyítja és alátámasztja az előző fejezetek vizsgálati adataiból levont következtetéseket.

TIMÁR ISTVÁN